

Ozolin věnoval pozornost také protihabsburskému odboji r. 1547 v článku „Nacionalno-osvoboditelnoje dviženije češského naroda i vosstanije 1547 g.“ (Uč. zap. XI, 1955, str. 302—321). Oproti K. Tieftrunkovi, který se týmž thematem zabýval v sedmdesátých letech minulého století, soustředil se Ozolin pochopitelně především na stanovení příčin povstání a na postžení úlohy jednotlivých tříd. Z rozboru vývoje událostí autor vyvozuje, že důsledně setrvaly při odboji pouze plebejské vrstvy městského obyvatelstva spolu s venkovskými poddanými, kdežto povstávší feudálové a zámožné měšťanstvo, obávající se, aby se z původního stavovského hnutí nestalo všelidové povstání, způsobili neúspěch celé akce. K potlačení odboje významně přispěla též okolnost, že se králi Ferdinandovi podařilo oddělit měšťanstvo od šlechty. Je zvláště zajímavé, že Ozolin vidí příčiny povstání r. 1547 vedle příčin hospodářsko-spoločenských a politických zejména v napětí národnostním, v rostoucím tlaku německví v Čechách. Nelze jistě pochybovat o tom, že habsburská politika s sebou přinášela i národnostní útlak, jenž se v Čechách těžce počítával. Zda se však povstání z r. 1547 dá pojímat přímo jako hnutí národní osvobodenecké, bylo by třeba dovést průkazněji; z Ozolinovy práce samé vyplývá spíše jiný a pravděpodobnější závěr, že totiž o účasti lidových vrstev v povstání rozhodly především pohnutky sociálního rázu. O národnostních momentech dovidáme se naopak konkrétně velmi málo.

Jak vidno, studovali jmenovaní badatelé většinou themata prvořadého významu. Pro jejich práce je příznačné úsilí o postžení hlavní podstaty problému a často i smysl pro širší souvislosti. Jistý odstup od českého prostředí dává jim k tomu — vedle schopností methodických — dobré předpoklady. Na druhé straně se však týž odstup projevuje pochopitelnými nedostatky jednak rázu technického (máme tu na mysli nedostupnost některé české literatury — tak na př. Vinogradovová ve své studii o vzniku měst nepoužila základní práce Zychovy a neměla zřejmě k dispozici ani Friedrichův listinný Codex), jednak pokud jde o hlubší pochopení některých důležitých otázek (na př. Ozolin odmítá stejně Palackého jako Pekaře, nepřihlížeje k závažným rozdílům v jejich pojetí husitství; Vinogradovová zase uvádí mezi zastánci t. zv. kolonisační theorie Bretholze, který této theorii právě zásadně odporoval a pod.). Tyto nedostatky může v budoucnu odstranit užší styk pracovníků Institutu s historickou vědou československou a lze doufat, že prohloubená spolupráce přinese na obou stranách nové vědecké úspěchy.

Miloš Rejnuš

Jiří Pražák, **Privilegium Přemysla I. pro Doksany a jeho konfirmace z r. 1276.** (Poznámky k dějinám doksanského klášterství ve XII. a XIII. stol.) Sborník archivních prací V, 1 (1955), str. 159—203.

Zdeněk Kristen, **Neznámé — zpadělané — znění privilegia Přemysla Otakara I. pro klášter doksanský z r. 1226.** Sborník vysoké školy pedagogické v Olomouci. Historie II (1955), str. 89—140.

Již z titulů obou prací je patrné, že se tu autoři věnovali téměř problému.¹ Přistoupili k němu jistě na sobě zcela nezávisle; J. Pražák, jak známo, připravuje v Ústředním státním archivu inventáře zrušených klášterů a Zd. Kristen sám v práci uvádí, že k thematu byl přiveden při shromažďování doplňků k vydaným svazkům Friedrichova Kodexu. Ponechám o tom, zda je účelné, abychom k témuž thematu měli najednou dvě práce; dostala bych se totiž do složitých otázek organizačních, které je zajisté třeba řešit na jiném místě. S hlediska methodického je však možno duplicitu v daném případě jenom uvítat, neboť poskytuje možnost srovnání řešení téhož problému příslušníky dvou vědeckých generací. Z. Kristen je totiž přímý žák Friedrichův a školil se diplomaticky již záhy po první světové válce, kdežto J. Pražák, žák Vojtíškův, vystudoval teprve po druhé a studie o doksanském privilegii je jeho diplomatickou prvotinou.

Zájem autorů vzbudilo tedy privilegium Přemysla I. z r. 1226, v němž se doksanskému klášteru potvrzuje jeho hospodářská država jednak vyjmenováním statků, jednak vytčením rozsahu imunity. Oba zjistili, že se v konfirmaci tohoto privilegia, vydané Přemyslem II. ve dvou vyhotoveních 13. března 1276 znění od původního dosud známého originálu do značné míry odchýlilo v částech, věnovaných soupisu statků. (V dalším uvádím listinu Přemysla I. otištěnou v CDB A, její znění v konfirmaci Přemysla II. B.) Vycházejíce pak z této skutečnosti, řešili nezbytnou otázku, za jakých okolností a kdy toto nové znění vzniklo, jaký mělo význam pro příjemce a jak je máme hodnotit s hlediska jeho pravosti.

Postup při řešení této základní otázky je u obou autorů v zásadě týž. Oba vycházejí z nově objeveného textu,² zkoumají pravost konfirmace Přemysla II. a konfrontaci s pravým privilegiem i s jinými listinami (především s ochranným privilegiem papeže Řehoře IX. z 15. května 1273) identifikují jednotlivé statky proto, aby se mohli zabývat

zejména těmi, které se v novém znění na jedné straně již neobjevily, na druhé straně pak se vyskytly navíc. Docházejí shodně k závěru, že nové znění privilegia z r. 1226 zachycuje zcela přesně stav klášterního majetku k r. 1276, že však nemohlo vzniknout dříve než v tomto roce, tedy až v souvislosti s Přemyslovovou konfirmací. To znamená, jak praví také Pražák výslovně, že obsahu této konfirmace, respektive jejího insertu, je možné užít pro druhou polovinu sedmdesátých let 13. stol. bez nebezpečí omylu.

Generační rozdíl se projevuje nejmarkantněji v celkovém založení práce. Pražák ji pojmal mnohem šíře. Rozdělil ji do dvou kapitol: v první hodnotí diplomaticky zmíněné tři doksanské listiny, při čemž se k jejich věcné stránce obrací jen v nejmenší míře, pokud to nutně vyžadovalo chronologické zařazení exempláře B. Jinak zpracovává obsah listin, a také jinych dosažitelných pramenů dokreslujících zprávy o této době, až v kapitole druhé. Podává v ní přehled vývoje doksanského klášterství a pokouší se o zachycení hlavních zřetelů, na nichž byla budována jeho hospodářská základna. Postupoval tu velmi svědomitě, zejména při kritice užívaných pramenů, přihlížel k dosavadní literatuře ve vyčerpávající míře a dospěl v obou směrech k několika pozoruhodným výsledkům. Vyzvedám nejvíce přínos k hodnocení exempláře A. I když se sám neodvázil přesně formulovat své závěry, nemaje zatím dostatek zkušeností s listinami 13. stol., přinesl dva nové nesporné důkazy toho, že tato listina je ve svém základě příjemeckého původu. Je-li poukaz na indorsát druhého exempláře listiny A, jehož si však nikdo nevšiml a který je graficky shodný jak s písmem listiny, tak i se známým indorsátem na listině litomyšlské, jen doplněním toho, co o grafickém původu listiny vyslovil J. Šebánek, je Pražákovo objevení domácích předloh doksanské listiny, které unikly vydavateli Kodexu, nezvratným dokladem pro příjemecký původ i s hlediska její skladby. Zbývá tu jen ještě vyřešit uspokojivě ohlasy kancelářského stylu, které vedly J. Šebánka k soudu, že listina ukazuje na původ kancelářský, aby bylo řečeno s hlediska diplomatického o listině vše, co je nezbytné pro její celkové pochopení. Kristen se touto listinou zvlášť nezabýval, spokojil se jen konstatováním výsledků Friedrichových a Šebánkových.

V rozboru obsahu listiny, který tu znamenal vlastně velmi namáhavé a úmorné probírání značného počtu názvů k jejich správné identifikaci a vzájemné konfrontaci, neshodli se autoři jen v několika málo případech.³ Než i tu je třeba podtrhnout, že přesněji si vedl Pražák, který se opět vracel ke znění exempláře A a dovedl na základě doksanského nekrologia, doksanských análů z r. 1720 a práce Mikovy z téhož roku odstranit leckterou zdanlivou nesrovnalost v údajích. Rozhodl také definitivně dosavadní spory o tom, zda oslovský újezd byl dán klášteru biskupem Danielem I. či II., na základě nekrologia ve prospěch Daniela I.⁴

Přínosy Pražákovy se vztahují převážně k exempláři A, a jakkoli jsou podstatné pro jeho kritiku — a práci autorovu vskutku obohatily — nepříspěly přímo k řešení exempláře B. Proto nelze vytýkat Kristenovi, že k nim rovněž nedospěl, neboť i s jeho pojetím práce, jejíž střed tvoří exemplář B a která směřuje jen k jeho vyřešení, je možno souhlasit.

Řešice exemplář B a jeho konfirmaci, rozešli se však s hlediska diplomatického oba autoři ve dvou zásadních věcech: 1. v názoru na vznik konfirmace Přemysla II., kterou má Pražák za vyhotovení příjemecké, Kristen za konfirmaci Přemysla II. je pravá a že exemplář B, který Pražák uznává za pravý, připouští nancjvých jen možnost formálního padělků, kdežto Kristen jej již v titulu své práce označil za exemplář zpadělaný.

Mohlo by se tu snad namítnout, že tyto rozpory je již možno posuzovat jako podružné, neboť, shodli-li se oba autoři v tom, že konfirmace Přemysla II. je pravá a že exemplář B věcně odpovídá době jejího vzniku (tedy druhé polovině sedmdesátých let 13. stol.), je to vše, čeho je historikovi třeba vědět o kterémkoli prameni. Takový soud by však byl přece jen příliš jednostranný. Ani historikovi nestačí jisté zjištění, kdy pramen vznikl, ale ptá se také, za jakých okolností se tak stalo. Hledá-li pak odpověď na tuto druhou otázku, nemůže už být lhostejný, vznikla-li listina v kanceláři, která vskutku dbala na přesnou stylisaci celého textu listiny odpovídající skutečnosti,⁵ nebo u příjemce, který často vnášel do listiny své hledisko, ne vždy zcela souhlasné s hlediskem vydavatelovým.⁶ Je tedy určení kancelářského nebo nekancelářského původu každé listiny jednou ze stěžejních otázek diplomatiky, a nemůžeme proto také rozpory, které se v obou pracích projevily, přejít bez povšimnutí. Musíme jim věnovat pozornost tím spíše, že zdanlivě dávají za pravdu všem těm, kdož u nás i jinde popírají oprávněnost metody srovnání písma a stylu v t. zv. soukromých listinách poukazy na podobné případy, kdy dva badatelé ve svém soudu o téže listině došli k naprosto rozdílným výsledkům. Cítím proto povinnost znovu se konfirmací Přemyslovou zabývat, v neposlední řadě také proto, že jsem svůj názor o ní již jednou vyslovila.

Základ celého problému tvoří dvě ze čtyř listin, které vydal 13. března 1276 doksanškému klásteru Přemysl II. Z nich dvě (Reg II, č. 1005 A1, A2) potvrzují pravou imunitní listinu krále Václava I. z r. 1249 a dvě (Reg II, č. 1006 A1, A2) exemplář B. Zd. Fiala zařadil tři z těchto listin (nepraví které) do své 18. písařské skupiny, v níž je řada listin Přemyslových pro jiné příjemce. Z toho plyne, že písaře těchto listin je třeba považovat za příslušníka panovnické kanceláře. V recenzi o Fialově práci jsem napsala o těchto čtyřech listinách doslova toto: „Ze čtyř listin pro klášter doksanšský z 13. března 1276 (Reg II, č. 1005 A1, A2 a 1006 A1, A2) je jen jedna psána rukou písaře této skupiny (rozuměj O 18, 1005 A1), ostatní tři psala sice táž ruka, nebyla to však ruka písaře 18. skupiny, nýbrž ruka příjemce.“ S tímto mým hlediskem se ztotožnil Pražák, rozváděje je dále v tom smyslu, že je-li jedna listina (1005 A1) psána prokazatelně rukou kancelářskou, jsou další tři (tedy obě konfirmace exempláře B) s největší pravděpodobností příjemce. Ne tak Kristen, ten považuje obě vyhotovení za dílo „písaře, z jehož ruky pochází počínaje r. 1271, větší počet Přemyslových listin pro různé příjemce a který je dosvědčen ještě v kanceláři Václava II.“⁴⁷ Stopoval-li Kristen vsutku, jak lze z jeho slov soudit, ruku tohoto písaře až do kanceláře Václava II., je opravdu s podivem, že nepostřehl jeho typické znaky natolik, aby mohl rozpoznat — při vši zdánlivé podobnosti především v kulatých tvarech jednotlivých písmen — rozdíly ruky kancelářské (je to mimochodem ruka samého protonáře Jindřicha) od ruky písaře tři doksanšské listiny, s níž se již nikde v listinách Přemyslových ani jiných té doby nesetkáme. Při přesném grafickém rozboru by se takové nedopatření stát nemělo, tím spíše, že autor tu nebyl postaven před problém dosud nezpracovaný, kdy i při sebevětší opatrnosti může leckdy dojít k menším (nikoli zásadním) omylům tam, kde látka sama nutí přestoupit pole dostatečně zvládnuté a vniknout do materiálu ještě syrového. Kristenovi však tu zbývala jen revise dvou názorů podložených doklady, při níž s trochou dobré vůle by musel dojít tam, kam dospěl také Pražák.⁸ Zcela zbytečně postavil Kristen metodu srovnání písma (stylisticky tu nelze nic říci, neboť jako předchozí listiny bylo užito příjemcem kancelářského vyhotovení konfirmace listiny Václavovy, Reg II, č. 1005 A1) do nepříznivého světla; nanejvýš snad ukázal, proč právě někdy dochází při jejím užítí k rozporům. To však, že nelze dojít k správným závěrům tam, kde se dopustíme omylu v kterémkoli dílčím stadiu, platí pro každou metodu, a tedy také pro metodu srovnání písma a stylu. Její předností je právě to, že je poměrně velmi snadno kontrolovatelná. V celé řadě prací jsme se snažili a snažíme prokázat, že při jejím správném uzpůsobení pro poměry, které je třeba řešit, je tím nejbezpečnějším prostředkem při kritice diplomatického materiálu, konkrétně listin 13. stol. Není nejmenšího důvodu k tomu, abychom o účelnosti této metody pochybovali nebo se jí dokonce vzdávali, přinášeli-li kladné výsledky a nadto výsledky jiným způsobem nejspolehlivější. Neboť nepoznáme jinak zásah příjemcův při vzniku konfirmace exempláře B než právě srovnáním její písařské ruky s písmem ostatních listin Přemyslových.

S otázkou původu listiny souvisí přímo otázka její pravosti. Kristenův soud, že je listina pravá, není rozhodující, poněvadž je založena na vadné premise. Avšak i Pražák ji považoval za pravou, odůvodňuje svůj soud tím, že na obou exemplářích visí pravé pečeti. To samo o sobě by jako důkaz nepostačilo, dokladů o opaku lze najít v nejednom případě u nás i jinde. Důležitější je zjištění, k němuž oba autoři dospěli a jehož jsem se již dotkla, že konfirmace zachycuje stav klášterního jmění k dotčenému roku 1276, a dále to, že ani jeden z autorů nenašel důvod k tomu, proč by snad měla být zhotovena někdy později. Rozhodnout o tom, zda je konfirmační listina pravá, můžeme však jen tehdy, ujasníme-li si dříve otázku vzniku a pravosti exempláře B, v níž se také oba autoři rozešli.

Pražák, který má konfirmaci za dílo příjemce, došel k závěru, že znění listiny B bylo upraveno jen pro insert konfirmace, aniž byla vyhotovena zvláštní listina. O tom, že ji považuje za pravou, resp. za formální falsum, jsme již slyšeli. Kristen s ohledem na kancelářský původ, bral doslova, jak sám výslovně praví, text konfirmace s jeho konfirmační formulí o tom, že králi Přemyslovi bylo předloženo neporušené privilegium jeho děda. Proto věří v existenci skutečné listiny textově odlišné od A, o níž praví, že vznikla zpředěláním původního textu, při čemž, jak zvlášť zdůrazňuje, její původce — nejpravděpodobněji tehdejší probošt Jan — „nesledoval žádné podvodné záměry“.

Nemohu se ztotožnit ani s první ani s druhou formulací. Se svého stanoviska o příjemcem vzniku konfirmace souhlasím s míněním Pražákovým, že B pravděpodobně samostatně vůbec neexistovalo a že vzniklo až přímo s konfirmací. V tom případě však nemohlo vzniknout ani v době, do níž se hlásí, ani s vědomím a vůlí svého vydavatele, musí tedy být padělkem. K tomuto závěru sice Pražák správně směřoval, ale pak — apli-

kuje ne správně postřeh Vojtíškův (HS. ČSAV II, 35) — se obával prohlásit exemplář B za falsum, případně za listinu zpadělanou na základě pravé předlohy. V tom smyslu správně posoudil listinu Kristen, ovšem s tím omezením, že s největší pravděpodobností samotná nikdy neexistovala. Za takového stavu je pravost konfirmace značně problematická. Ona by snad mohla být považována za formální falsum,⁹ je však nepochybně správnější souhlasit s J. Šebánkem, jenž odmítá pojem formálního padělků a nahrazuje jej typem listiny, která je sice autorisována pečeti panovníkovou, ale jejíž obsah odpovídá stanovisku příjemce a nikoli vydavatele, čili stručně typem „listiny příjemce“. Dok-sanská konfirmace je heze sporu listina tohoto typu, a dovedeme-li toto o ní stanovit, je tím její diplomatický původ dostatečně osvětlen, aniž je třeba theoretisovat o podvodných či nepodvodných úmyslech klášterních proboštů.

P o z n á m k y

¹ Dříve vyšla práce Pražákova, proto ji uvádím na prvním místě.

² Oba autoři jeho text otiskli; Pražák v příloze obě znění v iuxtaposici a cenný český překlad B z vidímusu veřejného notáře M. Tomáše Mattheola z 9. března 1531. Kristen otiskl jen B s přihlédnutím k A. Oba otisky jsou provedeny pečlivě.

³ Ves „Tribuchic“ považuje Pražák za Třebčice Široké u Podbořan, Kristen za Třebušice Vysoké tamže; k tomu dodávám, že CDB je identifikuje za Třebušice ve slánském okrese; Ves Čakov označuje Pražák za místo neznámé polohy, Kristen ji klade k Benešovu; stejně tak neidentifikuje Pražák ves Raduz, Kristen se přiklání k mínění Šimákovu a považuje ji za Radoušov.

⁴ Danielovi I. připisuje dar také Kristen, nezmiňuje se však o dosavadním dvojmý výkladu.

⁵ Ve své chystané práci o listinách tepelských se zabývám dvěma případy, v nichž nepřesné znění listin příjemeckého vyhotovení bylo při konfirmaci uváděno kanceláři na pravou míru.

⁶ Srov. práci J. Šebánka, Listiny příjemecké a jiné naše listiny na patronátní práva z doby přemyslovské (SPFBI, roč. V, C, č. 3, str. 79 a násled.), kde je uvedeno několik takových případů příjemeckých vyhotovení listin.

⁷ Str. 95.

⁸ V pozn. 3, str. 95, glosoval Kristen mou shora citovanou pasáž o příjemeckém vyhotovení B takto: „Srov. k tomu připomínky S. Duškové (tam a tam), s jejímiž tvrzeními (v pozn. 5), že obě vyhotovení naší konfirmace, i když jsou psána rukou dotčenou v Přemyslově kanceláři, jsou původu příjemeckého, se však nemohu ztotožnit, jelikož jde jen o domněnku, pro niž listiny neposkytují bezpečné opory.“

⁹ Srov. H. Bresslau, Handbuch der Urkundenlehre 2 (1912), I, str. 8.

¹⁰ V závěru Příjemeckých listin.

Súša Dušková

Arnošt Klíma: **Manufakturní období v Čechách.** Praha, ČSAV, 1955, str. 523 + XX příloh.

V popředí našeho zájmu stojí období 17. a 18. stol., období rozkladu feudalismu a nárůstání buržoasních prvků uvnitř feudální společnosti, období povstání nevolníků proti štopajícím útlaku a počátků národního obrození. Přesto dosavadní literatura k němu je velmi kusá; řešily se pouze některé dílčí otázky, zatím co základní problémy byly buď opomíjeny, nebo na ně nemohla být dána buržoasní historiografii uspokojivá odpověď.

Klímovou prací dostává se naší historické literatuře kniha, kladoucí si cíl marxisticky zhodnotit tuto dosud nezpracovanou problematiku našich národních dějin, přispěje k správnému výkladu počátků a předpokladů našeho národního obrození. V široce koncipované práci snaží se tedy Klíma postihnout, vysvětlit a zdůvodnit všechny příčiny vedoucí k tomuto jevu, který byl pro buržoasní historiografii nevysvětlitelný.

V úvodu Klíma hodnotí literaturu a podává přehled problematiky zkoumaného období. První kapitola pojednává o hospodářských a společenských poměrech v 2. pol. 17. stol. V jednotlivých jejích oddílech obírá se Klíma utužením nevolnictví, zháněním a zbláháním z půdy, bojem nevolníků proti feudálnímu útlaku, výrobou zboží na feudálním velko-statku, zahraničním politikou a finanční situaci habsburské monarchie. V druhé kapitole všimá si úlohy obchodního kapitálu v rozptýlené manufaktuře. Velkou pozornost věnuje merkantilismu v Rakousku. Dále se obírá otázkou českého plátenictví na světovém trhu, úlohou německého obchodního kapitálu v českém plátenictví stejně jako otázkou pronikání anglického obchodního kapitálu do Čech a problémem českého sklářství v 17.